KANCELARIA SENATU
BIURO ANALIZ I DOKUMENTACJI

Formy i zasady wsparcia osób poszkodowanych i represjonowanych przez reżimy komunistyczne na przykładzie Polski oraz wybranych krajów europejskich

OPRACOWANIA TEMATYCZNE

OT–624

PAŹDZIERNIK 2013

BIURO ANALIZ I DOKUMENTACJI
Zespół Analiz i Opracowań Tematycznych

Formy i zasady wsparcia osób poszkodowanych i represjonowanych przez reżimy komunistyczne na przykładzie Polski oraz wybranych krajów europejskich

OPRACOWANIA TEMATYCZNE

OT-624

Kancelaria Senatu
Październik 2013

© Copyright by Kancelaria Senatu, Warszawa 2013

Biuro Analiz i Dokumentacji
Dyrektor – Agata Karwowska-Sokołowska – tel. 22 694 94 32, fax 22 694 94 28,
e-mail: sokolows@nw.senat.gov.pl
Wicedyrektor – Ewa Nawrocka – tel. 22 694 90 53,
e-mail: nawrocka@nw.senat.gov.pl
Wicedyrektor – Romuald Łanczkowski – tel. 22 694 95 32
e-mail: lanczkow@nw.senat.gov.pl
Zespół Analiz i Opracowań Tematycznych tel. 22 694 92 04, fax 22 694 94 28

Opracowanie graficzno-techniczne, druk i oprawa
Biuro Informatyki, Dział Edycji i Poligrafii

Robert Stawicki
Główny specjalista
w Biurze Analiz i Dokumentacji
Kancelarii Senatu

Formy i zasady wsparcia osób poszkodowanych i represjonowanych przez reżimy komunistyczne na przykładzie Polski oraz wybranych krajów europejskich

I. Wprowadzenie

Lata 1989-1990 to okres o przełomowym znaczeniu politycznym dla państw Europy Środkowo-Wschodniej. To czas ustrojowej transformacji, wyrażającej się w odejściu od panującego ustroju komunistycznego w krajach byłego bloku sowieckiego oraz powiązanymi z tym procesem znaczącymi zmianami społeczno-gospodarczymi.

W przyczynieniu się do upadku systemu zniewolenia większą lub mniejszą rolę, zależnie od wielu czynników czy uwarunkowań np. politycznych, historycznych czy obywatelskich – odegrała opozycja antykomunistyczna w tych krajach.

Poszczególne państwa, w oparciu o własne doświadczenia, często w odmienny sposób, prawnie oraz instytucjonalnie rozwiązały problem należytego upamiętnienia, uhonorowania czy rehabilitacji oraz materialnego zadośćuczynienia byłym członkom opozycji antykomunistycznej (demokratycznej) – osobom przeciwstawiającym się systemowi zniewolenia oraz osobom w różny sposób represjonowanym przez ten system. Celem opracowania jest przedstawienie oraz omówienie rozwiązań normatywnych zastosowanych w systemach prawnych poszczególnych państw i przy okazji wykazanie różnic między nimi, które wynikają z osobnych doświadczeń i rodzajów działalności opozycyjnej czy antytotalitarnej w tych państwach.

Na wstępie opracowania zostały przedstawione rozwiązania obowiązujące w polskim systemie prawnym oraz omówione, dyskutowane obecnie, wstępne projekty zmian ustawowych, które dotyczyłyby form i zasad wsparcia oraz uhonorowania przez państwo byłych działaczy opozycji antykomunistycznej.

II. Obowiązujący stan prawny w Polsce

W polskim systemie prawnym obecnie brak jest całościowych regulacji, które dotyczyłyby uprawnień i zasad ich przyznawania oraz form i zasad wsparcia materialnego dla działaczy opozycji antykomunistycznej okresu 1957-1989. Jedynymi aktami prawnymi, które jedynie w cząstkowy sposób regulują tę problematykę, są następujące ustawy:

1. Ustawa z dnia 24 stycznia 1991 r. *o kombatantach oraz niektórych osobach będących ofiarami represji wojennych i okresu powojennego*[1]. Jej zakres podmiotowy obejmuje przede

[1] Dz. U. Nr 17, poz. 75, z późn. zm.

wszystkim kombatantów, czyli osoby które brały udział w działaniach wojennych okresu 1939-45 i okresu powojennego. Jednak wyszczególniono w niej dwie kategorie osób, których działalność uznaje się za równorzędną z kombatancką w związku z ich działaniami na rzecz niepodległości i wolności w okresie funkcjonowania państwa komunistycznego po 1956 r. Należą do nich osoby, które:

- brały czynny udział w zbrojnym wystąpieniu o wolność i suwerenność Polski w Poznaniu w czerwcu 1956 r. i którego skutkiem była śmierć lub uszczerbek na zdrowiu,
- poniosły śmierć, doznały uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia podczas wystąpień wolnościowych w grudniu 1970 r. na Wybrzeżu.

Osoby te mają prawo do szeregu świadczeń przewidzianych w tej ustawie. Są to m.in. uprawnienia pracownicze (okresy, w których prowadzona była działalność kombatancka, opozycyjna oraz okresy stosowania represji, zaliczane są do okresów zatrudnienia, od których zależy przyznanie lub wysokość świadczeń emerytalnych), emerytalne (osobom uprawnionym, które nie mają prawa do emerytury lub renty i nie posiadają niezbędnych środków do utrzymania może być przyznana emerytura, renta lub renta rodzinna w najniższej określonej przepisami wysokości – dotyczy to również członków rodzin pozostałych po osobie uprawnionej), prawo do wcześniejszego przejścia na emeryturę, dodatek kombatancki (świadczenie pieniężne w wysokości 144,25 zł miesięcznie), pierwszeństwo do środowiskowej opieki socjalnej i w domach opieki społecznej, ulga w przejazdach środkami komunikacji publicznej, doraźna lub okresowa pomoc pieniężna. Ponadto osobom tym, podobnie jak kombatantom będącym inwalidami wojennymi lub wojskowymi, przysługują świadczenia przewidziane w ustawie z 29 maja 1974 o zaopatrzeniu inwalidów wojennych i wojskowych oraz ich rodzin.

2. Ustawa z dnia 23 lutego 1991 r. *o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego*[2]. Ustawa ta dotyczy okresu od stycznia 1944 r. do końca grudnia 1989 r., tym samym obejmuje także osoby represjonowane po 1957 r. W szczególny sposób ustawa ta odniosła się do działaczy opozycji demokratycznej, który zostali internowani w związku z wprowadzeniem w dniu 13 grudnia 1981 r. stanu wojennego. Zgodnie z ustawą osobie, wobec której stwierdzono nieważność orzeczenia albo wydano decyzję o internowaniu, przysługuje odszkodowanie za poniesioną szkodę i zadośćuczynienie za doznaną krzywdę.

3. Ustawa z dnia 7 maja 2009 r. *o zadośćuczynieniu rodzinom ofiar zbiorowych wystąpień wolnościowych w latach 1956-1989*[3]. Z natury rzeczy ustawa ta oddaje swoisty hołd uczestnikom tych wystąpień, wspomagając materialnie członków rodzin po nich pozostałych. Ustawa określa zasady przyznania jednorazowego świadczenia pieniężnego w wysokości 50 tys. zł każdemu członkowi rodziny osoby, która na skutek działania wojska oraz organów bezpieczeństwa poniosła śmierć „w związku z wystąpieniami wolnościowymi na rzecz odzyskania przez Państwo Polskie suwerenności, niepodległości oraz respektowania praw człowieka i obywatela". Do wystąpień wolnościowych zaliczono wydarzenia z czerwca 1956 r., z października 1957 w Warszawie, z grudnia 1970[4] r. na Wybrzeżu (w Elblągu, Gdańsku, Gdyni i Szczecinie), z czerwca 1976 r. w Radomiu, w okresie stanu wojennego od 13 grudnia 1981 r. do 22 lipca 1983 r. oraz w trakcie tłumienia manifestacji lub strajków w latach 1983-1989.

[2] Dz. U. Nr 34, poz. 149, z późn. zm.

[3] Dz. U. Nr 91, poz. 741.

[4] W lutym 2008 r. na mocy uchwały rządu, Prezes Rady Ministrów przyznał jednorazowe renty specjalne rodzinom (rodzicom, małżonkom oraz dzieciom) ofiar Grudnia 1970 r. Osobom tym, na mocy przepisów przejściowych tej ustawy nie przysługuje przewidziane tą ustawą zadośćuczynienie, chyba że osoby te otrzymały rentę specjalną w wysokości niższej niż 50 000 zł, co w tym przypadku oznacza prawo do świadczenia w kwocie stanowiącej różnicę miedzy 50 000 zł a wysokością przyznanej renty specjalnej.

III. Projekty nowych rozwiązań ustawowych w Polsce

Obecnie trwają prace nad ustawowym uregulowaniem zasad świadczenia pomocy działaczom opozycji demokratycznej oraz osobom represjonowanym przez państwo komunistyczne po 1956 r. Toczy się dyskusja w gronach byłych działaczy opozycji, historyków oraz części parlamentarzystów na temat potrzeby zadośćuczynienia i wyrównania krzywd tym, którzy w latach 1956-1989 podjęli trud walki z systemem „zniewolenia" – walki o wolność i prawa człowieka. Dotyczy ona w szczególności:

- kryteriów przyznawania świadczeń oraz ewentualnie uprawnień socjalnych,
- wysokości (wymiaru) tych świadczeń,
- rodzaju tych świadczeń,
- możliwości finansowych budżetu państwa w związku z wypłacaniem tych świadczeń.

Zadania przygotowania ustawy dotyczącej wspomnianej problematyki podjął się Senat RP, do którego 20 września 2013 r., grupa senatorów Platformy Obywatelskiej skierowała projekt ustawy o pomocy dla działaczy opozycji demokratycznej oraz osób represjonowanych z powodów politycznych (druk senacki nr 449). Podstawowym celem przedłożonej regulacji jest zagwarantowanie pomocy działaczom opozycji demokratycznej i osobom represjonowanym z powodów politycznych w okresie od 1 stycznia 1957 r. do 4 czerwca 1989 r. znajdującym się w szczególnie trudnej sytuacji materialnej oraz wdowom i wdowcom po tych osobach.

Projekt zakłada przyznanie podmiotom uprawnionym dwóch rodzajów świadczeń:

1. świadczenia specjalnego (socjalnego) w wysokości najniższej emerytury[5], wypłacanego miesięcznie, w kwocie obowiązującej w dniu złożenia wniosku, jeżeli:

- dochód samotnie gospodarującej osoby uprawnionej nie przekracza kwoty odpowiadającej 150% kryterium dochodowego, albo
- dochód na osobę w rodzinie osoby uprawnionej nie przekracza kwoty odpowiadającej 150% kryterium dochodowego[6].

Świadczenie to jest przyznawane w wysokości połowy najniższej emerytury, jeżeli:

- dochód samotnie gospodarującej osoby uprawnionej nie przekracza kwoty odpowiadającej 250% kryterium dochodowego, albo
- dochód na osobę w rodzinie osoby uprawnionej nie przekracza kwoty odpowiadającej 250% kryterium dochodowego.

2. pomocy pieniężnej, przyznawanej nie częściej niż raz do roku, w szczególnie uzasadnionych przypadkach, w związku z zaistnieniem zdarzeń losowych, do wysokości 300% najniższej emerytury, jeżeli dochód samotnie gospodarującej osoby uprawnionej albo dochód na osobę w rodzinie osoby uprawnionej nie przekracza kwoty odpowiadającej 460% kryterium dochodowego. Świadczenie to może być przyznane w szczególności na całkowite lub częściowe pokrycie kosztów zakupu np.: wózka inwalidzkiego, sprzętu rehabilitacyjnego, ortopedycznego zakupu leków oraz środków opatrunkowych lub na opłacenie pomocy pielęgnacyjnej.

Zgodnie z projektem, przyznanie oraz wypłata świadczenia specjalnego i pomocy pieniężnej należy do zadań pomocy społecznej gminy.

Warunkiem otrzymania świadczenia jest przyznanie przez Kierownika Urzędu do Spraw Kombatantów i Osób Represjonowanych, statusu działacza opozycji lub osoby represjonowa-

[5] Wysokość najniższej emerytury jest ogłaszana przez Prezesa ZUS na podstawie art. 94 ust.2 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych.

[6] Zgodnie z rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 17 lipca 2012 r. w sprawie zweryfikowania kryteriów dochodowych oraz kwot świadczeń pieniężnych z pomocy społecznej, kryterium dochodowe dla osoby samotnie gospodarującej wynosi obecnie 542 zł, zaś dla osoby w rodzinie 456 zł.

nej. Za takie projekt uznaje osoby (działaczy opozycji), które w latach 1957-1989, przez co najmniej 6 miesięcy, aktywnie działały w nielegalnej organizacji lub prowadziły zorganizowaną działalność niepodległościową oraz osoby (osoby represjonowane), które z powodów politycznych były więzione, internowane lub zwolnione z pracy. Zgodnie z projektem do okresu uzasadniającego uznanie za działacza opozycji nie wlicza się członkostwa w organizacjach niezależnego ruchu związkowego i niezależnego ruchu studenckiego w okresie od 31 sierpnia 1980 r. do 13 grudnia 1981 r.

Według szacunków Stowarzyszenia Wolnego Słowa liczba uprawnionych do świadczenia specjalnego wynosiłaby ok. 2 tysięcy osób. Natomiast według badań Centrum Badania Opinii Publicznej, którego celem było oszacowanie przybliżonej liczby osób uprawnionych (spełniających kryterium biograficzne i dochodowe), które mogą być beneficjentami projektowanej ustawy, liczba ta wynosiłaby pomiędzy 114 a 432 tysięcy osób. Do wyników badań CBOS odniósł się Instytut Pamięci Narodowej, który po ich przeanalizowaniu, uznał że liczba uprawnionych nie przekroczy 10 tysięcy osób, a prawdopodobnie będzie wynosiła od 2 do 5 tysięcy.

Odnośnie omawianych zagadnień, poza omówioną wyżej regulacją, w przestrzeni debaty publicznej funkcjonują jeszcze dwie propozycje, nie stanowiące formalnie projektów ustaw.

Pierwsza z nich to projekt rozwiązań pod nazwą: *o statusie weterana Opozycji Antykomunistycznej i Korpusie Weterana Opozycji Antykomunistycznej wobec dyktatury komunistycznej PRL w latach 1971-1989*. W porównaniu z opisanym wyżej projektem, ta regulacja przewiduje znacznie szerszy zakres uprawnień i przywilejów dla byłych działaczy opozycji. Są to:

1. w zakresie uprawnień emerytalnych i pracowniczych:
   a) zaliczenie w podwójnym wymiarze do okresów składkowych przy ustalaniu prawa do emerytury lub renty, okresów pozostawania bez pracy (wyrzucenie lub zwolnienie z powodów politycznych), okresu pracy w podziemiu, okresu uwięzienia, internowania lub aresztowania,
   b) uprawnienie do przejścia na wcześniejszą emeryturę (kobiety w wieku 60 lat, mężczyźni w wieku 62 lat) bez względu na dotychczasowy staż pracy,
   c) zwiększenie wymiaru urlopu wypoczynkowego o dodatkowe 5 dni, osobom, którym przysługuje urlop w wymiarze nieprzekraczającym 26 dni w ciągu roku.
2. w zakresie uprawnień medycznych i socjalnych:
   zapewnienie osobie uprawnionej dożywotniej, bezpłatnej i pełnej opieki zdrowotnej i medycznej oraz sanatoryjno-uzdrowiskowej.
3. w zakresie uprawnień obywatelskich:
   a) prawo do nadania przez Prezydenta RP odznaczenia – Krzyż Wolności i Solidarności,
   b) prawo do otrzymania jednorazowego zadośćuczynienia finansowego w wysokości 20 tys. zł za każdy miesiąc pozbawienia wolności lub jego ekwiwalentu w postaci określonej własności (nieruchomość ziemska, leśna, budynkowa lub lokalowa) pochodzącej z zasobu Skarbu Państwa,
   c) prawo do otrzymania dożywotniej, comiesięcznej renty honorowej w wysokości 50% średniej płacy krajowej brutto,
   d) prawo do przyznania osobom (małżonek, rodzice, rodzeństwo) pozostałym po osobie zamordowanej z pobudek politycznych, związkowych i religijnych, jednorazowego zadośćuczynienia finansowego w wysokości nie mniejszej niż 100 tys. zł,
   e) przyznanie dożywotniej 50% ulgi komunikacyjnej,
   f) przyznanie dożywotniego zwolnienia z opłat abonamentu RTV,
   g) przyznanie dożywotniej 30% ulgi z tytułu opłat za energię elektryczną, wodę i gaz w jednym stałym miejscu zamieszkania.

Druga propozycja rozwiązań, której autorami są również byli działacze opozycji demokratycznej, swoim zakresem obejmuje osoby, które w latach 1957-89 w różnych formach występowały przeciwko systemowi komunistycznemu bądź z powodów politycznych były represjonowane, a obecnie, jak wskazują w uzasadnieniu autorzy projektu, „mają problemy materialne np. nie zdołały sobie legalnie wypracować odpowiednich emerytur". Najważniejszym założeniem projektu jest przyznanie osobie uprawnionej (działaczowi opozycji) świadczenia specjalnego w wysokości średniej emerytury oficerów b. organów bezpieczeństwa PRL (obecnie ok. 2,4 tys. zł brutto).

Projekt wymienia szereg kategorii osób uprawnionych do tego świadczenia, do których należą: skazani wyrokami za działalność polityczną, internowani, ścigani przez prokuraturę i listami gończymi, ranni w czasie zamieszek ulicznych i pacyfikacji strajków, represjonowani zatrzymaniami i przesłuchaniami, zmuszeni przez władze do emigracji. Świadczenie to przysługiwałoby także wdowom i wdowcom po tych osobach.

IV. Rozwiązania prawne w wybranych byłych krajach komunistycznych Europy Środkowo-Wschodniej

Jak wspomniano wyżej w dalszej części opracowania przedstawiono oraz omówiono prawne oraz instytucjonalne rozwiązania tej problematyki istniejące w wybranych byłych krajach bloku sowieckiego. Podstawowym źródłem informacji są odpowiedzi na poniższe pytania skierowane do poszczególnych państw za pośrednictwem ECPRD (*European Centre for Parliamentary Research and Documentation*):

1. Czy w ustawodawstwie krajowym istnieją regulacje prawne (ustawy, rozporządzenia etc.) dotyczące form (np. pomoc pieniężna, zniżki komunikacyjne, ryczałt energetyczny) i zasad wsparcia przez państwo byłych działaczy opozycji antykomunistycznej działających po 1956 r.? Jeżeli brak jest takich regulacji, to czy są (lub będą) prowadzone prace nad projektami dotyczącymi tej problematyki?
2. Jeżeli istnieją takie regulacje, to proszę o przedstawienie tych form i zasad oraz o podanie informacji, kiedy je wprowadzono i czy towarzyszyła temu debata publiczna?

Czechy

Podstawowym aktem prawnym regulującym formy i zasady wsparcia byłych działaczy opozycji antykomunistycznej jest ustawa z dnia 20 lipca 2011 r. *o uczestnikach oporu i walki z komunizmem.*

Zgodnie z ustawą za uczestnika oporu i walki z komunizmem uznaje się osobę, posiadającą obywatelstwo czeskie, posiadającą odpowiednie zaświadczenie[7], która w okresie od 25 lutego 1948 do 17 listopada 1989 r. rozumianym przez ustawę jako „czas niewoli", prowadziła walkę zbrojną lub inną porównywalną walkę z reżimem komunistycznym, dokonywała sabotażu, współpracowała z zagraniczną służbą wywiadowczą państwa demokratycznego,

[7] Zaświadczenie uczestnika oporu i walki z komunizmem wydawane jest przez Ministerstwo Obrony na podstawie wniosku obywatela. W przypadku śmierci „uczestnika" lub uznania go za zmarłego, z wnioskiem o wydanie takiego zaświadczenia, mogą się także zwrócić osoby bliskie: małżonek, rodzice, dzieci, inni krewni w linii prostej lub rodzeństwo, a ponadto stowarzyszenie obywatelskie zrzeszające uczestników oporu i walki z komunizmem lub inna osoba prawna „przedmiotem działania której jest badanie historii, archiwistyka, wychowanie, edukacja, ochrona praw człowieka". Osobie posiadającej takie zaświadczenie nadawany jest status weterana wojennego, zgodnie z czeska ustawą o weteranach wojennych. Do chwili obecnej wpłynęło 3919 wniosków o wydanie zaświadczenia, z czego rozpatrzono 1136 (29%) w tym 355 pozytywnie zaś 611 negatywnie.

emigrowała z kraju lub przekraczała granicę w celu udziału w oporze i w walce z komunizmem. Do tej kategorii zalicza się również osoby, które do służb lub organizacji komunistycznych zostały oddelegowane lub zostały ich członkiem w celu prowadzenia walki przeciwko reżimowi komunistycznemu. Za uczestnika oporu i walki z komunizmem uznawani są także ci, którzy w przywołanym wyżej okresie dokonywali odważnych czynów lub wyrażali odważne postawy mające na celu wsparcie akcji zbrojnych skierowanych przeciwko reżimowi komunistycznemu. Ponadto do tej kategorii zalicza się osoby, które były autorami petycji lub podobnych materiałów lub stanowisk publicznych, których treść miała na celu przywrócenie wolności, demokracji lub osłabienie reżimu komunistycznego oraz, które prowadziły działalność publiczną w formie wystąpień lub publicystyki wyraźnie wymierzonej przeciwko reżimowi komunistycznemu.

Ustawa określa również osoby, które nie są uznawane za uczestników oporu i walki z komunizmem – funkcjonariusze służb bezpieczeństwa, ich współpracy lub tajni współpracownicy, członkowie lub kandydaci partii komunistycznej, osoby, które po 21 sierpnia 1968 r. były członkami Związku Przyjaźni Czechosłowacko-Radzieckiej, po 25 lutego 1948 były członkami komitetu wykonawczego Frontu Narodowego, studentami lub absolwentami wyższych szkół politycznych, bezpieczeństwa i wojskowych, należały lub współpracowały z wywiadem innego państwa komunistycznego.

Organem weryfikującym uznanie bądź nieuznanie danej osoby za uczestnika oporu i walki z komunizmem jest Komisja Etyczna Republiki Czeskiej do spraw Oceny Oporu i Walki z Komunizmem składająca się z 9 członków (8 jest powoływanych przez Izbę Poselską, Senat, rząd, oraz Radę Instytutu Badania Reżimów Totalitarnych, jeden jest mianowany przez prezydenta Republiki Czeskiej).

Uczestnicy oporu i walki z komunizmem, którzy zostali skazani za przestępstwo w związku z działalnością przeciwko reżimowi komunistycznemu, mają również prawo do rehabilitacji sądowej[8]. Uchylenie kary następuje wówczas, kiedy podczas postępowania sądowego okaże się, że działania skazanego „były podyktowane chęcią osłabienia, naruszenia lub zaszkodzenia w inny sposób komunistycznej władzy totalitarnej w Czechosłowacji lub stworzenia ku temu środków".

Zgodnie z ustawą osobie uprawnionej, w terminie jednego miesiąca od dnia wydania zaświadczenia, wypłacane jest jednorazowe świadczenie pieniężne w wysokości 100 tys. KCZ (ok. 16 tys. PLN), które jest zwolnione z podatku dochodowego od osób fizycznych. W sytuacji, gdy świadczenie takie nie zostało wypłacone z powodu śmierci osoby uprawnionej lub uznania jej za zmarłą, o jego przyznanie może wystąpić małżonek tej osoby pod warunkiem, że nie dopuścił się on względem niej „czynu godnego potępienia, w szczególności współpracy ze służbami bezpieczeństwa" państwa komunistycznego. W tym przypadku przyznane świadczenie wynosi połowę jego podstawowej wysokości – 50 tys. KCZ (ok. 8 tys. PLN).

Kolejnym uprawnieniem o charakterze świadczenia pieniężnego i przysługującym osobie uprawnionej, która pobiera *rentę starczą lub inwalidzką* lub jej współmałżonkowi (w przypadku śmierci uprawnionego), pobierającemu *rentę wdowią* jest prawo do ustalenia (odpowiedniej korekty) wysokości wymiaru procentowego pobieranej renty w kwocie określonej w ustawie o ubezpieczeniu emerytalnym.

Zgodnie z ustawą osobie uprawnionej przyznawana jest również pamiątkowa odznaka uczestnika oporu i walki z komunizmem. W przypadku jej śmierci odznaka przysługuje również członkowi jego rodziny na podstawie uprzednio złożonego wniosku.

[8] Z wnioskiem do sądu występuje osoba pokrzywdzona w terminie 5 lat od wejścia w życie ustawy. W przypadku wydania przez sąd orzeczenia o uchyleniu kary, osobie przysługuje odszkodowanie pieniężne.

Estonia

Podstawowe regulacje dotyczące tej problematyki zawiera ustawa z dnia 17 grudnia 2003 r. *o osobach represjonowanych przez siły okupacyjne,* wielokrotnie nowelizowana. Zgodnie z intencją ustawodawcy jej celem jest „zmniejszenie poczucia niesprawiedliwości, jaka spotkała ludzi, którzy byli dotkliwie represjonowani przez państwa okupujące[9] Estonię w okresie od 16 czerwca 1940 r. do 20 sierpnia 1991 r."

Wspomniana ustawa określa krąg osób uznanych za represjonowane oraz przysługujące im świadczenia i uprawnienia, w tym emerytalne (w powiązaniu z treścią ustawy *o ubezpieczeniu społecznym i emerytalnym*).

Za osoby represjonowane uznaje się nie tylko obywateli Estonii, lecz także osoby, które w okresie represji przebywały na stałe, to jest były legalnymi rezydentami w tym kraju do 16 czerwca 1940 r. Do kategorii osób represjonowanych zalicza się:

a) osoby, które stały się ofiarami ludobójstwa w rozumieniu Konwencji w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa (1948);
b) osoby, które zostały uwięzione, zesłane lub zamknięte w zakładzie psychiatrycznym z powodu głoszonych przez siebie poglądów politycznych oraz przekonań religijnych, z powodów przynależności rasowej lub etnicznej, narodowości, pochodzenia społecznego lub stanu posiadania (posiadanego majątku);
c) osoby, które zostały uwięzione lub zesłane za stawianie oporu wobec niektórych zarządzeń władz okupacyjnych (służba wojskowa, posłuszeństwo, zakaz mieszkania na określonym terytorium);
d) osoby, które zostały uwięzione lub zesłane za udział w protestach skierowanych przeciwko okupantom, za wyjątkiem osób, które dopuściły się czynów karanych przez prawo estońskie;
e) osoby, które zostały uwięzione lub zesłane za udział w protestach lub aktach wyrażających wolę odzyskania niepodległości i mających na celu obronę praw i wolności uznawanych przez społeczność międzynarodową;
f) osoby, które zostały deportowane z miejsca stałego zamieszkania, znajdującego się na terytorium zajętym przez jednego okupanta na terytorium zajęte przez innego okupanta; dotyczy to także deportacji na terytorium innego państwa, niezależnie od tego, czy było to państwo znajdujące się pod okupacją czy też nie;
g) osoby, które zostały deportowane z terytorium Estonii do ZSRR przez okupacyjne władze sowieckie w 1941 r. i tam były zmuszane do niewolniczej pracy, oraz osoby deportowane przez okupacyjne władze niemieckie do przymusowej pracy w batalionach pracy lub przy budowach, poza terytorium Estonii.
h) osoby, które zostały uznane za jeńców wojennych lub też osoby podlegające repatriacji, a mimo to były zmuszane do niewolniczej pracy w batalionach pracy lub przy budowach na terenie Związku Sowieckiego;
i) osoby, które otrzymały zakaz zamieszkiwania na terytorium Estonii;
j) osoby, które były narażone na szkodliwe promieniowanie radioaktywne, jako poddane eksperymentom z urządzeniami nuklearnymi.

Ustawa wymienia także dwie kategorie osób, które nie są uznane za represjonowane. Są to osoby, które:

[9] W okresie od czerwca 1940 r. do czerwca 1941 r. trwała okupacja sowiecka, od czerwca 1941 r. do sierpnia 1944 r. terytorium Estonii znajdowało się pod okupacją niemiecką, a od sierpnia 1944 do sierpnia 1991 na tym terenie miała miejsce ponowna okupacja sowiecka.

a) przybyły na terytorium Estonii po 28 września 1939 r., należące do sowieckiej strefy wpływów na podstawie zawartego w tym dniu tajnego porozumienia niemiecko-sowieckiego;
b) zostały zmobilizowane do Armii Czerwonej jako kandydaci na członków Komunistycznej (Bolszewickiej) Partii Związku Sowieckiego, Związku Młodzieży Sowieckiej, Estońskiego Leninowskiego Państwa Sowieckiego Związku Młodzieży, osoby będące funkcjonariuszami Ludowego Komisariatu Spraw Wewnętrznych (NKWD) lub Ministerstwa Spraw Wewnętrznych oraz osoby zmobilizowane do niemieckich sił zbrojnych jako kandydaci na członków NSDAP (Narodowo-Socjalistyczna Niemiecka Partia Pracy).

Podstawową formą zadośćuczynienia wynikającą z ustawy jest przyznanie osobom uprawnionym dodatku „dla poprawy stanu zdrowia", wypłacanego z budżetu państwa, raz do roku w wysokości 160 EURO.

Kolejne regulacje ustawy określają uprawnienia (przywileje emerytalne) osób represjonowanych, umożliwiające im wcześniejsze przejście na emeryturę. Wcześniejsze świadczenia emerytalne są wypłacane osobom uprawnionym, na tyle lat wcześniej przed osiągnięciem przez nie wieku emerytalnego, ile pełnych lat spędziły w wiezieniu bądź na wygnaniu. Ustawa wymienia również okresy wliczane do okresu składkowego, stanowiącego podstawę do określenia wysokości wypłacanego świadczenia:

a) okres, w którym dana osoba uczestniczyła w walce zbrojnej o wolność toczonej na terytorium Estonii przeciwko okupantom;
b) okres, który dana osoba spędziła jako jeniec wojenny, więzień obozu koncentracyjnego czy też była osadzona w getcie w okresie II wojny światowej, była przymusowo zatrudniona w batalionach pracy oraz batalionach budowlanych w latach 1941-1942 – liczy się potrójnie;
c) okres, który dana osoba spędziła w areszcie, w więzieniu lub na wygnaniu wliczając w to czas pomiędzy ucieczką a następnym aresztowaniem – liczą się potrójnie;
d) okres, który dana osoba spędziła w więzieniu lub na wygnaniu, a następnie odzyskała prawo do zamieszkania w Estonii (o ile pozbawienie jej tego prawa było działaniem bezprawnym) – liczy się potrójnie.

Ustawa uprawnia również osoby, które w wyniku represji (uwięzienia, wygnania, zesłania, przebywania w obozie/getcie) utraciły zdolność do wykonywania pracy, do otrzymywania dodatku do emerytury w wysokości 20% wymiaru średniej emerytury. Ponadto uprawnia osoby, które doznały uszczerbku na zdrowiu i utraciły zdolność do wykonywania pracy przynajmniej w 40% – w następstwie wykonywanej przez nie przymusowej pracy na obszarach dotkniętych skutkami awarii i katastrof atomowych oraz pracy przy eksperymentalnych badaniach jądrowych – do otrzymywania dodatku w wysokości 10% tego świadczenia.

Ustawa przewiduje także inne dodatkowe przywileje dla osób uprawnionych Jest to prawo do bezpłatnego wstępu na Ogólnonarodowy Festiwal Pieśni i Tańca oraz na Festiwal Piosenki Studenckiej i do państwowych muzeów, a także do bezpłatnego uprawiania wędkarstwa sportowego oraz do noszenia pamiątkowej odznaki „Złamanego Chabru".

Litwa

Litewski system prawny przewiduje szereg szczegółowych rozwiązań ustawowych dotyczących byłych uczestników ruchu oporu przeciwko komunizmowi oraz inne osoby represjonowane. Status prawny uczestników ruchu oporu określony jest przez uchwaloną w styczniu 1997 r., ustawę *o statusie prawnym uczestnika ruchu oporu w latach 1940-1990* oraz ustawę z czerwca 1997 r. *o statusie prawnym osób, które ucierpiały z powodu okupacji w latach 1939-1990*.

Formy i zasady wsparcia materialnego udzielanego przez państwo byłym uczestnikom ruchu oporu bądź innym osobom represjonowanym przez reżim komunistyczny są uregulowane w osobnych ustawach, o których jest mowa w dalszej części.

Zgodnie z ustawą *o statusie prawnym uczestnika ruchu oporu w latach 1940-1990* status żołnierza-ochotnika jest przyznawany:

a) uczestnikom powstania 22-28 czerwca 1941 r. przeciwko okupantowi sowieckiemu;
b) członkom oddziałów partyzanckich (tzw. Drużyn Miejscowych) działających w 1944 r.;
c) członkom oddziałów militarnych, tzw. Drużyn Obrony Ojczyzny, walczącym z jednostkami armii sowieckiej w 1944 r.;
d) powojennym partyzantom – członkom podziemia zbrojnego walczącym przeciwko okupantowi sowieckiemu w latach 1944 – 1953 oraz przeciwko strukturom reżimu komunistycznego.
e) osobom traktowanym jako żołnierze-ochotnicy.

Status bojownika o wolność jest przyznawany:

a) łącznikom i osobom wspierającym partyzantów litewskich;
b) członkom organizacji podziemnych, wydawcom, autorom i dystrybutorom nielegalnych wydawnictw, które działały w latach 1940-1990, których celem było przywrócenie niepodległości Litwy, a także uczestnikom aktów oporu, oraz osobom, które brały udział w walce o niepodległość na wiele innych sposobów.
c) osobom traktowanym jako bojownicy o wolność.

Kolejnym aktem prawnym jest ustawa z czerwca 1997 r. *o statusie prawnym osób, które ucierpiały z powodu okupacji w latach 1939-1990*. Dotyczy osób, które w okresie zakreślonym ustawą stale zamieszkiwały na terytorium obecnej Litwy i były ofiarami (represjonowanymi) przez ówczesne władze zwane okupacyjnymi a także osób, które obecnie posiadają obywatelstwo litewskie, a w ustawowym okresie były ofiarami okupacji sowieckiej, niezależnie od posiadanego przez nie wówczas obywatelstwa i miejsca, w którym zamieszkiwały. Ustawą objęte są również osoby, które ucierpiały z powodu agresji ZSRR w dniach 11-13 stycznia 1991 r.

Za ofiary okupacji uznaje się:

a) byłych więźniów politycznych i osoby posiadające taki status;
b) osoby deportowane i osoby posiadające taki status;
c) osoby przesiedlone (deportowane);
d) osoby represjonowane;
e) byłe bezdomne dzieci;
f) inne ofiary.

Państwo litewskie zapewnia wsparcie członkom ruchu oporu, rodzinom poległych członków ruchu oporu i innym ofiarom okupacji w formie emerytur, odszkodowań i innych świadczeń zryczałtowanych. Ochronę socjalną osób, które ucierpiały z powodu okupacji gwarantują inne ustawy i akty prawne.

Zgodnie z ustawą z dnia 22 grudnia 1994 r. *o emeryturach i rentach państwowych*, świadczenia te – pierwszego oraz drugiego stopnia – przyznawane są osobom posiadającym obywatelstwo litewskie, które osiągnęły wiek emerytalny w myśl ustawy *o świadczeniach z ubezpieczenia społecznego* lub zostały uznane za niezdolne lub częściowo niezdolne do wykonywania pracy. Członkom zbrojnego oporu – żołnierzom-ochotnikom oraz bojownikom o wolność świadczenia te przyznawane są przez Ministerstwo Opieki Społecznej i Pracy na podstawie wykazów osób tych kategorii prowadzonych przez Litewskie Centrum Badawcze Ludobójstwa i Ruchu Oporu.

Podstawa wypłacanego świadczenia nie może być mniejsza niż 200 LTL (ok. 244 PLN). Emerytury i renty pierwszego stopnia przyznawane są do wysokości czterech emerytur pod-

stawowych (LTL 800), drugiego stopnia – do wysokości dwóch emerytur podstawowych (LTL 400). Wspomniane świadczenia przyznawane są również wdowom i sierotom po osobach uprawnionych i wynoszą 20-30% świadczenia, do którego uprawniony był zmarły.

Przepisy powyższej ustawy regulują również przyznanie wspomnianych świadczeń kolejnej kategorii osób uprawnionych – ofiarom okupacji, osobom obecnie posiadającym obywatelstwo litewskie.

Do grupy tej należą:

a) osoby uznane za niezdolne lub częściowo niezdolne do pracy w wyniku agresji ZSRR w dniach 11-13 stycznia 1991 r., a także obrońcy niepodległości Republiki Litewskiej, którzy, w wyniku tych wydarzeń, zostali ranni, ale nie zostali uznani za niezdolnych lub częściowo niezdolnych do pracy;
b) więźniowie polityczni, deportowani i byłe bezdomne dzieci.

Prawo do otrzymania, na warunkach określonych w niniejszej ustawie, emerytur i rent państwowych dla ofiar mają również rodzice, małżonkowie i dzieci osób, które zginęły w wyniku agresji w dniach 11-13 stycznia 1991 r. i wydarzeń późniejszych oraz osób, które zginęły w czasie działań ruchu oporu w okresie okupacji lat 1940-1990, były w tym okresie bezprawnie pozbawione wolności lub deportowane.

Wysokość świadczeń przyznawanych uprawionym ze wspomnianych grup wynosi od 0,75 do 8 krajowych emerytur podstawowych (150-1 600 LTL); są one wypłacane niezależnie od innych dochodów. Osobom uznanym za niezdolne lub częściowo niezdolne do pracy w wyniku następstw agresji ZSRR w dniach 11-13 stycznia 1991 r. i kolejnych wydarzeń, są przyznawane świadczenia w wysokości od 4 do 8 emerytur podstawowych. Obrońcy niepodległości Republiki Litewskiej, którzy zostali poszkodowani w wyniku agresji ZSRR w dniach 11-13 stycznia 1991 r. i późniejszych wydarzeń, ale nie stali się inwalidami w ich wyniku, otrzymują wspomniane świadczenia po osiągnięciu wieku emerytalnego lub po uznaniu tych osób za niezdolne lub częściowo niezdolne do pracy z powodu choroby niezwiązanej ze wspomnianymi wydarzeniami.

Więźniom politycznym, osobom deportowanym, byłym bezdomnym dzieciom, uznanym za niezdolnych lub częściowo niezdolnych do pracy lub po osiągnięciu przez te osoby wieku emerytalnego – wypłacane są wspomniane świadczenia w wysokości 200 LTL. Osobom uznanym za niezdolne lub częściowo niezdolne do pracy z powodów związanych z uwięzieniem lub deportacją są wypłacane świadczenia w wysokości od 0,75 do 2 emerytur podstawowych aż do momentu osiągnięcia wieku emerytalnego. Osobom, które stały się inwalidami w trakcie obowiązkowej służby wojskowej lub szkolenia wojskowego w Armii Radzieckiej w latach 1945–1991 lub później zostały uznane za niezdolne lub częściowo niezdolne do pracy z powodu choroby nabytej w związku ze służbą wojskową we wspomnianej armii wypłacane są świadczenia dla ofiar również w wysokości od 0,75 do 2 emerytur podstawowych.

Kolejną regulacją adresowaną do byłych członków zbrojnego ruchu oporu na Litwie jest ustawa z dnia 25 listopada 1997 r. *o pomocy państwa dla członków zbrojnego ruchu oporu*. Zgodnie z nią, członkom ruchu oporu, którzy zostali poszkodowani podczas zbrojnych działań, przesłuchania lub zostali pozbawieni wolności przez organa reżimu, przyznawane jest zryczałtowane jednorazowe świadczenie w postaci zasiłku w wysokości 5 600 LTL. Zryczałtowane jednorazowe świadczenie (w wysokości od 8 640 do 14 400 LTL) wypłacane jest również osobom, które zostały uznane za niezdolne lub częściowo niezdolne do pracy w następstwie zbrojnego oporu, przesłuchania lub uwięzienia. W przypadku śmierci uprawnionego, wypłacany jest zasiłek w wysokości dwudziestokrotnego minimum socjalnego, który wynosi 2 600 LTL.

Podobne jednorazowe świadczenia (w wysokości od 10 000 do 20 000 LTL) są przyznawane również rodzinom poległych żołnierzy-ochotników oraz bojowników o wolność zgodnie z ustawą z dnia 6 października 1998 r. *o pomocy państwa dla rodzin poległych członków ruchu oporu przeciw okupacji w latach 1940-1990.*

W kolejnej ustawie z dnia 16 stycznia 1991 r. *o rekompensatach dla obrońców niepodległości, którzy stali się ofiarami agresji ZSRR w dniach 11-13 stycznia 1991 r. i późniejszych wydarzeń,* oraz dla rodzin ofiar agresji ZSRR z 11-13 stycznia 1991 r., a także obrońcom niepodległości Republiki Litewskiej, którzy zostali ranni podczas agresji, ale nie zostali uznani za niezdolnych lub częściowo niezdolnych do pracy w jej wyniku, a także ich rodzinom przysługuje 50% refundacja kosztów wykorzystywanej energii cieplnej, gazowej, opłat telekomunikacyjnych, dostaw wody i odprowadzania ścieków.

Ustawodawstwo litewskie przewiduje również przepisy, których adresatami są osoby poszkodowane w czasie pełnienia służby wojskowej w szeregach b. Armii Radzieckiej. Ustawa z dnia 20 lipca 1994 r. *o wsparciu socjalnym dla osób poszkodowanych w czasie służby wojskowej w Armii Radzieckiej i dla rodzin osób zabitych w tej armii w okresie od 22.07.1945 do 31.12.1991 r.* przewiduje przyznanie zryczałtowanego jednorazowego odszkodowania w wysokości 14 400 LTL oraz jego wypłacenie w równych częściach przypadających na każdego członka rodziny osoby, która zginęła w trakcie pełnienia obowiązkowej służby wojskowej i szkolenia wojskowego w Armii Radzieckiej lub osoby, która zmarła z powodu choroby, nabytej w związku z tą służbą. Osobom uznanym za niezdolne lub częściowo niezdolne do pracy z powodu urazów lub chorób nabytych w związku ze służbą wojskową lub szkoleniem wojskowym przyznawane jest jednorazowe odszkodowanie w wysokości od 2 880 do 7 200 LTL.

Ostatnią z regulacji prawnych, przyznającą określone uprawnienia także osobom należącym do wymienionych wyżej kategorii, jest ustawa z 30 marca 2000 r. *o przywilejach transportowych*. Na mocy tej ustawy przyznaje się prawo do zakupu ze zniżką jednego biletu na przejazd dalekobieżnym autobusem regularnych linii, jednorazowych lub okresowych biletów na przejazdy lokalnymi środkami komunikacji (miejskimi i podmiejskimi), autobusami, trolejbusami, pociągami pasażerskimi, kursującymi regularnie statkami i promami.

Uprawnionymi do zniżki 80% są:

- obrońcy niepodległości Republiki Litewskiej, którzy osiągnęli wiek emerytalny lub zostali uznani za częściowo niezdolnych do pracy w wyniku agresji ZSRR w dniach 11-13 stycznia 1991 r. i następnych wydarzeń;
- członkowie rodzin zmarłych obrońców niepodległości Republiki Litewskiej, ofiar agresji ZSRR w dniach 11-13 stycznia 1991 r. i później;
- uczestnicy ruchu oporu przeciwko okupacji w latach 1940-1990, takich jak żołnierze ochotnicy, którzy osiągnęli 70 lat i więcej.

Uprawnionymi do zniżki 50% są:

- uczestnicy ruchu oporu przeciwko okupacji w latach 1940-1990 – żołnierzom-ochotnikom, w wieku poniżej 70 lat, a także bojownikom o wolność;
- osoby będącym ofiarami okupacji w latach 1939-1990 – więźniom politycznym i osobom deportowanym;
- obrońcy niepodległości Republiki Litewskiej, którzy stali się ofiarami w wyniku wydarzeń z 11-13 stycznia 1991 r.

Łotwa

Łotewski system prawny, w zakresie form i zasad wspierania przez państwo osób represjonowanych z przyczyn politycznych i uczestników ruchu oporu przeciwko reżimowi komunistycznemu po 1945 r., przewiduje szereg regulacji zawartych w kilku ustawach oraz w rozporządzeniach do niektórych z nich.

Jedną z tych regulacji jest ustawa podatkowa i wydane na jej podstawie rozporządzenie rządu nr 138 z 8 kwietnia 1997 r. – p*rzepisy dotyczące dodatkowych ulg podatkowych od dochodów osobistych dla osób niepełnosprawnych, osób represjonowanych politycznie i uczestników ruchu oporu*, które stanowi, że osoby represjonowane politycznie mają prawo do dodatkowej ulgi podatkowej w wysokości 1296 LVL (ok. 7.800 PLN) rocznie.

Kolejną regulacją jest ustawa *o publicznych środkach transportu*, która uprawnia administrację rządową do określenia kategorii osób uprawnionych do korzystania z ulg komunikacyjnych w obrębie sieci drogowej, jak również procedury stosowania takich ulg i ustalania ich wysokości. Wydane na jej podstawie rozporządzenie rządu nr 872 z 4 sierpnia 2009 r. – r*ozporządzenie dotyczące kategorii pasażerów uprawnionych do ulgi w opłatach za przejazd środkami sieci transportu pasażerskiego* uprawnia osoby represjonowane z przyczyn politycznych do bezpłatnego korzystania z transportu publicznego (za wyjątkiem komercyjnych usług transportowych) na trasach regionalnych i międzymiastowych.

Ponadto ustawa ta uprawnia samorząd lokalny do określenia wysokości ulg związanych z przejazdami lokalnymi środkami transportu publicznego pod warunkiem, że straty przewoźnika spowodowane przez wprowadzenie takich ulg są w pełni refundowane z budżetu lokalnego. Przykładowo przepisy gminy Ryga stanowią, że osoby represjonowane z przyczyn politycznych oraz uczestnicy narodowego ruchu oporu są uprawnieni do bezpłatnych przejazdów środkami miejskiego transportu publicznego w tym mieście.

Kolejny akt prawny, jakim jest rozporządzenie rządu nr 1046 z 19 grudnia 2006 r. *w sprawie organizacji i finansowania opieki zdrowotnej* zwalnia osoby represjonowane z przyczyn politycznych z niektórych opłat.

Tej kategorii osób dotyczą również wybrane przepisy zawarte w rozdziale 5 ustawy *o podatku od nieruchomości.* Przewidują one zmniejszenie podatku od nieruchomości o 50% dla byłych osób represjonowanych z przyczyn politycznych, pod warunkiem posiadania przez nie nieruchomości przez co najmniej 5 lat oraz pod warunkiem, że dana nieruchomość nie jest wykorzystywana do prowadzenia działalności gospodarczej.

Tej kategorii osób dotyczą również przepisy przejściowe ustawy *o emeryturach i rentach państwowych* uprawniające je do wcześniejszego przejścia na emeryturę (pięć lat wcześniej niż ustawowy wiek emerytalny).

Organizacje osób politycznie represjonowanych oraz skupiające byłych działaczy antykomunistycznej opozycji wzięły czynny udział w debacie podczas uchwalania wyżej wspomnianych przepisów.

Niemcy

Obecnie w niemieckim systemie prawnym brak jest norm prawnych określających formy i zasady wspierania byłych działaczy opozycji antykomunistycznej. Obowiązuje jednak szereg ustaw mających na celu prawną, administracyjną i zawodową rehabilitację osób, które z przyczyn politycznych były prześladowane na terytorium byłej NRD. Ich uchwalenie miało związek z postanowieniami, historycznego już aktu – Traktatu Zjednoczeniowego z 31 sierpnia 1990 r., w którym była mowa m.in. o potrzebie stworzenia podstaw prawnych przyznają-

cych ofiarom bezprawnych działań reżimu NRD możliwość do występowania przed sądem z roszczeniami odszkodowawczymi.

Do aktów tych należą:[10]:

1. Ustawa z 29 października 1992 r. *o rehabilitacji karnoprawnej* stanowi, że orzeczenie państwowego sądu niemieckiego na obszarze byłej NRD w zakresie prawa karnego z okresu od 8 maja 1945 r. do 2 października 1990 r. jest „uznawane za niepraworządne i unieważniane, jeśli jest niezgodne z wolnościowym porządkiem państwa prawa", w szczególności jeśli orzeczenie było formą prześladowania politycznego. Osoby, wobec których zapadły w owym czasie takie wyroki, w tym osoby, które na skutek orzeczeń zostały pozbawione wolności, mają prawo do rehabilitacji i odszkodowania. Do świadczeń o charakterze odszkodowawczym należy zaliczyć prawo do otrzymywania, przez osoby skazane na karę pozbawienia wolności na okres co najmniej 6 miesięcy i znajdujące się w trudnej sytuacji materialnej, specjalnego zasiłku w wysokości 250 EURO.
2. Ustawa z 23 czerwca 1994 r. *o rehabilitacji administracyjnoprawnej* umożliwia unieważnienie podjętych na obszarze byłej NRD od 8 maja 1945 r. do 2 października 1990 r. decyzji administracyjnych w sprawach jednostkowych, które „prowadziły do szkody zdrowotnej, zajęcia majątku lub krzywdy zawodowej, jeśli są jawnie niezgodne z podstawami praworządności, a ich bezpośrednie, ciężkie i nieakceptowane skutki wciąż się utrzymują".
3. Ustawa z 23 czerwca 1994 r. *o rehabilitacji zawodowej* określa zasady przyznawania określonych świadczeń (rekompensat) osobom, które na obszarze byłej NRD zostały niesprawiedliwie pozbawione wolności, przeciwko którym podjęto środki określone w ustawach o rehabilitacji karnoprawnej i administracyjnoprawnej lub inne środki służące politycznemu prześladowaniu i które z tego powodu przynajmniej przez pewien czas nie mogły wykonywać zawodu wcześniej wykonywanego lub wyuczonego albo zawodu, który chciały wykonywać po ukończeniu kształcenia zawodowego.

Zgodnie z postanowieniami wszystkich wyżej wspomnianych regulacji osoby, które ucierpiały bądź zostały poszkodowane oraz ich spadkobiercy mają prawo do rehabilitacji i w jej następstwie do występowania z określonymi roszczeniami rekompensacyjnymi, na przykład:

- o świadczenia wyrównawcze wypłacane ze środków opieki społecznej w wysokości do 180 EURO osobom prześladowanym przez okres co najmniej 3 lat;
- w przypadku konfiskaty mienia bądź innej ingerencji w prawo własności – o świadczenia wynikające z ustawy o własności;
- w przypadku doznania uszczerbku na zdrowiu – o świadczenia wynikające z federalnej ustawy o emeryturach;
- w związku z prześladowaniami – o wyrównywanie niedoborów (okresy składkowe) w związku z określeniem wymiaru świadczenia emerytalnego;
- w związku ze sprawami zawodowymi – o szkolenia zawodowe i przekwalifikowanie w urzędach pracy zgodnie z ustawą o promocji zatrudnienia.

Podstawowym organem odpowiedzialnym za gromadzenie oraz ewentualne udostępnianie materiałów archiwalnych jest Pełnomocnik Federalny ds. Materiałów Państwowej Służby Bezpieczeństwa byłej Niemieckiej Republiki Demokratycznej (dalej PF), który służy wszelką pomocą odpowiednim organom państwa, odpowiedzialnym za rehabilitację wymienionych kategorii osób represjonowanych oraz naprawę krzywd, jakich te osoby doznały ze strony

[10] Opracowano na podstawie: odpowiedzi Bundestagu, materiału informacyjnego autorstwa M. Mroza, *Status weteranów opozycji antykomunistycznej*, INFOS Nr 5/2006, Biuro Analiz Sejmowych oraz informacji Pełnomocnika Federalnego ds. Materiałów Państwowej Służby Bezpieczeństwa byłej Niemieckiej Republiki Demokratycznej.

byłego reżimu. Materiały gromadzone przez PF służą za dowód na to, że w danym przypadku wyroki zapadały z przyczyn politycznych, lub też że dochodziło do dyskryminacji w miejscu pracy, a także świadczą o szkodliwych dla zdrowia warunkach odbywania kary pozbawienia wolności.

Rumunia

Rumuński system prawny zawiera szereg przepisów zawartych w ustawach i rozporządzeniach regulujących uprawnienia oraz formy i zasady udzielania pomocy materialnej przyznawanej byłym działaczom antykomunistycznej opozycji w latach 1945-1989.

Do najważniejszych z nich należy dekret nr 118/1990 *w sprawie przyznania niektórych praw osobom represjonowanym z powodów politycznych przez rządzącą dyktaturę po dniu 6 marca 1945 r. oraz osobom deportowanym za granicę lub przebywającym w niewoli*. Akt ten określa kategorie osób korzystających z przewidzianych w nim uprawnień.

Są to osoby posiadające obywatelstwo rumuńskie, także te zamieszkałe za granicą (dalej zwane „uprawnionymi"), które z powodów politycznych:

a) odbywały karę pozbawienia wolności na podstawie prawomocnego wyroku sądu lub zostały pozbawione wolności na podstawie nakazu prewencyjnego aresztowania za przestępstwa polityczne;
b) zostały pozbawione wolności na podstawie decyzji administracyjnych w celu przeprowadzenia dochodzenia przez organy represji;
c) zostały internowane w szpitalach psychiatrycznych;
d) otrzymały nakaz przebywania w areszcie domowym;
e) zostały przesiedlone do innej miejscowości;
f) zostały deportowane za granicę po 23 sierpnia 1944 r.;
g) zostały uwięzione przez stronę radziecką po 23 sierpnia 1944 r. lub, będąc uwięzione przed tą datą, były nadal przetrzymywane po zawieszeniu broni.

Dekret wyklucza spośród kręgu uprawnionych osoby skazane za zbrodnie przeciwko ludzkości oraz osoby, którym udowodniono prowadzenie działalności w ramach organizacji faszystowskiej lub o takim charakterze.

Dekret precyzuje uprawnienia przysługujące wymienionym kategoriom osób[11]. Należą do nich:

— zaliczenie do okresu zatrudnienia, który jest brany pod uwagę przy określeniu wymiaru emerytury, czasu, w którym dana osoba przybywała w wiezieniu lub była internowana. Każdy rok więzienia lub internowania traktowany jest jako staż w pracy wynoszący jeden rok i sześć miesięcy,
— prawo do otrzymania miesięcznego dodatku w wysokości 200 RON (ok. 200 PLN) za każdy rok przez osoby, które były pozbawione wolności, przesiedlone do innej miejscowości, deportowane za granicę lub przebywały w niewoli,
— prawo do otrzymania miesięcznego dodatku w wysokości 100 RON (ok. 100 PLN) za każdy rok przez osoby bezprawnie skierowane na pobyt w szpitalu psychiatrycznym lub przebywające w areszcie domowym.
— prawo do otrzymania przez małżonka zmarłej osoby uprawnionej świadczenia w wysokości 200 RON pod warunkiem, że osoba ta nie zawarła ponownie związku małżeńskiego.

Dekret przewiduje również innego rodzaju uprawnienia, takie jak:

[11] Zgodnie z brzmieniem art. 8 dekretu osoby uprawnione są zwolnione z podatków i opłat lokalnych.

- prawo do bezpłatnej i z prawem pierwszeństwa opieki lekarskiej oraz bezpłatnych leków stosowanych zarówno w leczeniu ambulatoryjnym jak i w czasie hospitalizacji,
- prawo do bezpłatnego korzystania z usług transportu miejskiego (autobus, tramwaj, metro) zarówno publicznego jak i prywatnego (w tym wypadku koszty przejazdu pokrywane są z budżetu lokalnego),
- prawo do odbycia w ciągu roku 12 bezpłatnych przejazdów rumuńską koleją, pierwszą klasą, we wszystkich kategoriach pociągów,
- pierwszeństwo otrzymania od lokalnych samorządów przydziału mieszkania z puli państwowych zasobów mieszkaniowych,
- pierwszeństwo otrzymania w jednostkach Banku CEC korzystnych kredytów na zakup, budowę lub remont mieszkania prywatnego,
- zwolnienie z radiowo-telewizyjnych opłat abonamentowych,
- pierwszeństwo w zakładaniu telefonu oraz zwolnienie z opłaty abonamentowej,
- przydzielenie na wniosek zainteresowanego bezpłatnego miejsca pochówku

Do pozostałych regulacji prawnych dotyczących osób działających przeciwko reżimowi komunistycznemu lub przez ten reżim prześladowanych i represjonowanych, należą:

- rozporządzenie nadzwyczajne rządu nr 214/1999 *w sprawie przyznawania statusu uczestnika antykomunistycznego ruchu oporu osobom skazanym za przestępstwa popełnione z powodów politycznych oraz osobom poddanym administracyjnym środkom prześladowania z powodów politycznych.* Akt ten wymienia rodzaje działań (uznanych przez reżim komunistyczny za przestępstwa polityczne), za które osoby posiadające status uczestnika antykomunistycznego ruchu oporu były skazane na więzienie lub prześladowane. Są to:
  - wyrażanie protestu przeciwko dyktaturze, kultowi jednostki, terrorowi komunistycznemu i nadużywaniu władzy przez osoby należące do reżimu,
  - wspieranie i stosowanie zasad demokracji i pluralizmu politycznego,
  - nawoływanie do obalenia istniejącego porządku społecznego w okresie do 14 grudnia 1989 r. lub wyrażanie sprzeciwu wobec niego,
  - działania na rzecz obrony podstawowych wolności, uznania i poszanowania praw obywatelskich, politycznych, gospodarczych, społecznych i kulturowych,
  - przeciwstawianie się dyskryminacji ze względu na narodowość, pochodzenie etniczne, język lub religię, przynależność polityczną lub poglądy, własność lub pochodzenie społeczne.
- ustawa nr 221/2009 *w sprawie wyroków politycznych i powiązanych z nimi środków administracyjnych, nałożonych między 6 marca 1945 i 22 grudnia 1989*, zmieniona przez ustawę nr 202/2010 z dnia 25 października 2010 r. *w sprawie niektórych środków zastosowanych w celu przyspieszenia procesu rozliczenia.*

Ustawa definiuje termin „wyrok polityczny", za który uznaje się każdy wyrok wydany w formie prawomocnego orzeczenia sądu w okresie od 6 marca 1945 do 22 grudnia 1989 r. i dotyczący czynów popełnionych przez osoby działające przeciwko totalitarnemu reżimowi. Ustanawia procedury postępowania (wystąpienie do sądu o uznanie politycznego charakteru skazania) dla osób bądź zstępnych tych osób, które twierdzą, że zostały skazane za przestępstwa popełnione z powodów politycznych w okresie 1945-1989 lub były poddane politycznym i administracyjnym środkom represji. W następstwie uznania politycznego charakteru skazania, osobie uprawnionej, a po jej śmierci jej małżonkowi lub zstępnym do drugiego stopnia, przysługiwało roszczenie o odszkodowanie, z którym mogły te osoby wystąpić do sądu w ciągu 3 lat od dnia wejścia w życie ustawy (ustawa weszła w życie 14 czerwca 2009 r.).

Ustawa stanowi, że państwo jest obowiązane do wypłaty jednorazowego odszkodowania za szkodę niematerialną, poniesioną na skutek skazania, w wysokości:

— 40 000 RON (ok. 42 000 PLN) – osobie, która została skazana z powodów politycznych pomiędzy 6 marca 1945 i 22 grudnia 1989 r., lub poddana politycznym i administracyjnym środkom represji;
— 20 000 RON (ok. 21 000 PLN) – jej małżonkowi i zstępnym pierwszego stopnia;
— 10 000 RON (ok. 10 500 PLN) – zstępnym drugiego stopnia.

Słowacja

Podstawowym aktem prawnym regulującym problematykę walki i obywatelskiego oporu przeciwko reżimowi komunistycznemu jest ustawa z 16 marca 2006 r. *o walce z komunizmem.*

Jednak w odróżnieniu od podobnych regulacji w innych krajach, ustawa ta nie zawiera rozwiązań dotyczących form oraz zasad wsparcia dla uczestników walki z komunizmem bądź osób represjonowanych, lecz jedynie uznaje „prawo do pełnej rehabilitacji moralnej" uczestników walki z komunizmem oraz szczegółowo określa zasady przyznania „statusu uczestnika walki z komunizmem". Zgodnie z ustawą przez ruch oporu przeciwko komunizmowi rozumie się „aktywny sprzeciw obywateli wobec reżimu komunistycznego, wyrażany w sposób zorganizowany lub indywidualny w okresie od 6 października 1944[12] do 17 listopada 1989 r.", prowadzony na ówczesnym terytorium Czechosłowacji lub za granicą.

Status uczestnika walki z komunizmem przyznawany jest osobie, która będąc obywatelem ówczesnego państwa czechosłowackiego:

- przeciwstawiała się reżimowi komunistycznemu aktywnie uczestnicząc w tworzeniu lub w działalności nielegalnej organizacji lub grupy walczącej z reżimem;
- była uwięziona bądź internowana z powodów politycznych i wyznaniowych;
- w latach 1944-1946 była bezprawnie deportowana do ZSRR lub do obozów administrowanych przez władze sowieckie na terenie innych krajów;
- była organizatorem publicznych wystąpień skierowanych przeciwko dyktaturze komunistycznej;
- była autorem petycji do władz w obronie wolności i demokracji, bądź zapewniała jej drukowanie lub rozpowszechnianie (kolportaż).

Za uczestników walki z komunizmem uznaje się również osoby, które:

- w okresie sprawowania władzy przez reżim komunistyczny opuściły kraj „z powodu groźby aresztowania i skazania lub z powodu zagrożenia inną formą prześladowań jako następstwa walki z komunizmem";
- przebywając na emigracji rozwijały tam antykomunistyczną działalność polityczną oraz publicystyczną mającą na celu „odnowienie wolności i demokracji w Czechosłowacji".

Węgry

Na Węgrzech kwestię rehabilitacji i finansowego wsparcia ofiar komunizmu reguluje kilka poniżej omówionych aktów prawnych – ustaw oraz dekretów. Zgodnie z dekretem nr 93/1990 w przypadku osób bezprawnie uwięzionych w latach 1945 – 1963[13], w tym uwięzionych

[12] W dniu 6 października 1944 r. wojska sowieckie przekroczyły granicę państwa słowackiego. Tę datę uważa się z jednej strony za koniec zależności wobec III Rzeszy, z drugiej zaś za początek dominacji sowieckiej umożliwiającej w późniejszym okresie (od 1948 r.) utrwalenie się władzy komunistycznej.

[13] Początek 1945 r. przyniósł liczne deportacje węgierskiej ludności cywilnej do ZSRR. Osoby te, przede wszystkim noszące niemieckie nazwiska, wykonywały pracę niewolniczą – odbudowy ZSRR po wojnie, zgodnie

w związku z rewolucją i walką o wolność 1956 r., świadczenia emerytalne ulegają podwyższeniu, stosownie do długości okresu spędzonego w więzieniu lub okresu ograniczenia wolności.

W myśl ustawy z 1992 r. *o opiece społecznej*, osoby zamieszkałe na Węgrzech, które w okresie od 19 marca 1944 do 23 października 1989 r. w wyniku politycznych oraz wojskowych represji ze strony zarówno władz węgierskich lub władz innego kraju oraz działań represyjnych podejmowanych w kontekście rewolucji i walki o wolność 1956 r., znalazły się w grupie o obniżonej zdolności do wykonywania pracy (co najmniej w 67%) są uprawnione do otrzymywania miesięcznego dodatku opiekuńczego w wysokości 5000 HUF (ok. 700 PLN). Osoby, które utraciły zdolność do pracy w przedziale 50-67% są uprawnione do otrzymywania takiego dodatku w wysokości 2500 HUF (ok. 350 PLN).

Zgodnie z dekretem nr 173/1995 *o zasiłku dla osób uczestniczących w narodowym oporze – w walkach 1956 r.* osoby, u których stwierdzono obniżoną zdolność do wykonywania pracy co najmniej w 67% lub cierpią na przewlekłe choroby, na które zapadły we wspomnianym okresie i które spowodowały utratę zdrowia co najmniej w 50%, po osiągnięciu wieku emerytalnego uprawnione są do pobierania zasiłku pod warunkiem, że emerytury przez te osoby pobierane są niższe niż 138 800 HUF (ok. 1900 PLN).

Kolejną regulacją dotyczącą ofiar komunizmu na Węgrzech jest dekret nr 267/2000 *o osobach, które zostały uwięzione na czas dłuższy w okresie 1945 – 1963 oraz tych, które zostały uwięzione w związku z udziałem w rewolucji i walce o wolność 1956 r.* Uprawnia on te osoby do pobierania miesięcznego zasiłku po osiągnięciu przez nie wieku emerytalnego, jednakże pod warunkiem stwierdzenia u nich obniżonej zdolności do wykonywania pracy co najmniej 67% oraz doznania co najmniej 50% uszczerbku na zdrowiu. Wysokość zasiłku uzależniono od okresu uwięzienia i kształtuje się ona następująco:

a) od 3 do 5 lat – 20 000 HUF (ok. 280 PLN)
b) od 5 do 10 lat – 30 000 HUF (ok. 420 PLN)
c) przez okres 10 lat lub więcej – 40 000 HUF (ok. 560 PLN).

Osoby, które bezprawnie lub na podstawie nieważnego wyroku sądowego zostały skazane na śmierć, ale wyrok nie został wykonany, niezależnie od długości okresu, który spędziły w więzieniu oraz niezależnie od innych form ograniczenia wolności, są uprawnione do otrzymywania miesięcznego zasiłku w wysokości 50 000 HUF (ok. 700 PLN).

Dla osób represjonowanych oraz uczestników walki o wolność ustawodawstwo węgierskie przewiduje również inne uprawnienia. Zgodnie z dekretem nr 85/2007 *o zniżkach stosowanych w transporcie publicznym*, osoby w wieku powyżej 65 lat, które pobierają zasiłki lub zasiłki z tytułu uczestnictwa w walce o wolność, są uprawnione do szeregu przywilejów przy korzystaniu z usług transportu publicznego. Osoby te mogą nieodpłatnie korzystać z transportu

---

z koncepcją Stalina, że odbudowę tę powinny wykonywać narody, które były sojusznikami III Rzeszy. Deportacja była poprzedzona pobytem w tzw. obozach przejściowych, organizowanych jeszcze w Rumunii i na Węgrzech, gdzie ze względu na fatalne warunki sanitarne i niedożywienie zmarła znaczna część deportowanych kobiet i mężczyzn. Zmarłych chowano w grobach masowych. Łącznie deportowano ponad 130 tys. osób – z deportacji wróciło ok. dwie trzecie zesłanych. Okres wykonywania pracy niewolniczej mógł trwać do 5 lat.

W 1963 r. na Węgrzech ogłoszono amnestię, która została zapowiedziana w przemówieniu pierwszego sekretarza KC Węgierskiej Socjalistycznej Partii Robotniczej Janosa Kadara, które wygłosił w dniu 21 marca 1963 r., na posiedzeniu otwierającym wiosenną sesję Parlamentu. Amnestia obejmowała uczestników wydarzeń 1956 r. i była przez władze uznawana za powszechną. Zdaniem wielu historyków amnestia ta jednak nie była powszechna, ponieważ nie obejmowała osób, które podczas działań zbrojnych podczas rewolucji i walki o wolność 1956 r. zostały ujęte i ukarane jako winne przestępstw pospolitych, co miało na celu umniejszenie politycznego znaczenia węgierskiego powstania; amnestia nie obejmowała również tych powstańców, którzy zostali skazani za zabicie rosyjskich żołnierzy. Po pierwszych trzech latach od ogłoszenia amnestii, władze węgierskie osiągnęły swój zasadniczy cel: „kwestia węgierska" została zdjęta z porządku obrad ONZ.

miejskiego i podmiejskiego. Ponadto przy przejazdach pomiędzy miastami przysługuje im 50% ulga (16 razy do roku) oraz ulga 90% przy przejazdach dwa razy do roku.

V. Podsumowanie

Analiza rozwiązań ustawowych dotyczących form oraz zasad wsparcia osób w różny sposób przeciwstawiających się systemowi komunistycznemu oraz represjonowanych w poszczególnych krajach, pozwala wyciągnąć pewne wnioski, istotne dla porównania sposobu podejścia w poszczególnych krajach do tego problemu.

Ważnym elementem tego porównania są przyjęte w poszczególnych regulacjach okresy uznane za takie wydarzenia historyczne, w których udział opozycji antykomunistycznej i konsekwencje tego udziału, jak np. represje stosowane przez organy reżimów komunistycznych, uprawniają do korzystania przez osoby represjonowane lub ich rodziny z zadośćuczynienia w różnej formie.

W zdecydowanej większości za daty początkowe przyjęto początek funkcjonowania rządów komunistycznych w danym kraju, bądź okres rozpoczynający dominację lub okupację sowiecką w związku z prowadzonymi działaniami wojennymi (np. kraje bałtyckie, wchodzące w skład b. republik ZSRR czy Słowacja). Daty końcowe tych okresów to przeważnie czas odzyskania niepodległości przez te państwa, lecz także jak w przypadku Litwy, wydarzenia szczególne (obrona przed interwencją sowiecką w 1991 r., a więc już po ogłoszeniu niepodległości przez ten kraj) oraz Węgier (ogłoszenie amnestii politycznej w 1963 r. w związku z wydarzeniami października 1956 r.).

Drugim istotnym elementem służącym porównaniu przyjętych w poszczególnych krajach rozwiązań są kryteria niezbędne dla ustalania oraz przyznawania statusu osób „uprawnionych", czyli osób uznanych np. za weteranów – bojowników, członków ruchu oporu przeciwko komunizmowi, działaczy opozycji antykomunistycznej czy demokratycznej, więźniów politycznych oraz osoby w różny sposób represjonowane.

Regulacje w większości analizowanych państw określają bardzo szczegółowo kategorie osób uprawnionych (np. Czechy, Estonia, Litwa, Rumunia, Słowacja). Na uwagę zasługują np. rozwiązania przyjęte w byłych tzw. republikach bałtyckich ZSRR. W rozwiązaniach estońskich i litewskich szczególne uprawnienia przyznano osobom, które już w latach 1939-1941 oraz po 1944 r. czynnie walczyły lub przeciwstawiały się w inny sposób okupantowi sowieckiemu oraz były dotkliwie represjonowane (deportacje, osadzenie w obozach pracy). W porównaniu z tym np. regulacje niemieckie ograniczają się wyłącznie do osób skazanych w procesach politycznych czy represjonowanych na podstawie decyzji administracyjnych (zwolnionych z pracy). Przykład ten świadczy o zgoła odmiennych doświadczeniach historyczno-politycznych i tradycjach prowadzenia – przez obywateli tych państw – walki o wolność i niepodległość oraz o innych formach przeciwstawiania się reżimowej władzy, w tym obcej władzy okupacyjnej.

Porównanie regulacji dotyczących przyznawanych świadczeń przysługujących osobom uprawnionym w poszczególnych krajach daje obraz podejścia państwa do byłej opozycji antykomunistycznej. W większości są to osoby wymagające wsparcia oraz pomocy, znajdujące się w podeszłym wieku i niejednokrotnie schorowane. Świadczenia na rzecz osób represjonowanych można podzielić na jednorazowe świadczenia pieniężne, które są przyznawane jedynie w Czechach, na Litwie oraz w Rumunii w kwotach od kilkunastu do kilkudziesięciu tysięcy zł. Natomiast świadczenia pieniężne o charakterze stałym, wypłacane miesięcznie, są przewidziane we wszystkich omówionych w opracowaniu państwach, poza Łotwą oraz Słowacją. Są

to dodatki do emerytury (Estonia, Rumunia), specjalne emerytury i renty państwowe (Litwa) oraz specjalne zasiłki (Niemcy, Węgry). Należy dodać, że system estoński przewiduje ponadto interesującą formę stałego świadczenia pieniężnego, jakim jest, wypłacany raz do roku, dodatek pieniężny z przeznaczeniem na cele zdrowotne. Do innych świadczeń o charakterze stałym należy zaliczyć np. przyznawanie renty starczej/inwalidzkiej (Czechy).

Do ostatniej analizowanej grupy rozwiązań ustawowych należy zaliczyć uprawnienia do wcześniejszego przejścia na emeryturę (Czechy, Łotwa) oraz do innych przywilejów w postaci ulg komunikacyjnych (Litwa, Łotwa, Węgry, Rumunia), częściowej refundacji kosztów energii, opłat telekomunikacyjnych i dostaw wody (Litwa, Rumunia), zwolnienia z niektórych opłat podatkowych i zdrowotnych oraz abonamentowych (Łotwa, Rumunia), czy bezpłatnych wstępów na imprezy okolicznościowe (Estonia).

Niniejsze opracowanie ma na celu przybliżenie rozwiązań dotyczących tej problematyki w poszczególnych krajach, w wielu aspektach złożonej i skomplikowanej, tak jak historia społeczno-polityczna i bolesne doświadczenia krajów byłego tzw. bloku wschodniego. Formy i zasady uhonorowania (przyznanie statusu weterana, osoby represjonowanej) oraz zadośćuczynienia przyznawanego zarówno weteranom ruchu oporu przeciwko komunizmowi (jak w przypadku części krajów) jak i osobom, z różnych powodów politycznie represjonowanym i prześladowanym przez reżim komunistyczny, różnią się od siebie, zwłaszcza zakresem i rodzajami określonych świadczeń im przyznawanych.

Wydaje się jednak, że najistotniejsze jest to, że poszczególne kraje regionu, mając różne tradycje i uwarunkowania zmagania się z systemem komunistycznym, wcześniej czy później zdecydowały o odpowiednim uhonorowaniu, zadośćuczynieniu i otoczeniu opieką osób zaangażowanych w ten proces oraz ich najbliższych, jedynie przez uznanie ich zasług – zdecydowanie częściej jednak przez przyznanie tym osobom konkretnych świadczeń oraz innych uprawnień.

Tłumaczenie odpowiedzi na zapytania skierowane do ECPRD
Artur Dragan
Anna Stawicka
Szczepan Woronowicz

Spis treści:

I. Wprowadzenie 3
II. Obowiązujący stan prawny w Polsce 3
III. Projekty nowych rozwiązań ustawowych w Polsce 5
IV. Rozwiązania prawne w wybranych byłych krajach komunistycznych Europy Środkowo-Wschodniej 7
Czechy 7
Estonia 9
Litwa 10
Łotwa 14
Niemcy 14
Rumunia. 16
Słowacja. 18
Węgry 18
V. Podsumowanie. 20